HOOFDSTUK 4

Surplus, marktfalen en overheid

Economie · havo 5

IN DIT HOOFDSTUK LEER JE:

Surplus zien in een marktgrafiek

Externe effecten en toekomstige generaties

Collectieve en quasi-collectieve voorzieningen

Hoofdstukoverzicht

Centraal examen · D6.6, D7.10, D8, A

Je onderzoekt wie voordeel van ruil heeft en welke maatschappelijke gevolgen buiten een marktprijs kunnen vallen. De hoofdstukbronnen over bekers, waterbeheer en toezicht zijn fictief. Surplus en beleidsingrepen behandel je op havoniveau verbaal en grafisch; je rekent geen oppervlakte of beleidsevenwicht uit.

In dit hoofdstuk leer je:

4.1 Surplus zien in een marktgrafiek

Ik kan consumentensurplus en producentensurplus grafisch herkennen en veranderingen verbaal verklaren.

4.2 Externe effecten en toekomstige generaties

Ik kan marktfalen door externe effecten en het negeren van toekomstige generaties verklaren.

4.3 Collectieve en quasi-collectieve voorzieningen

Ik kan verklaren waarom de overheid collectieve en quasi-collectieve goederen organiseert of de markt voorwaarden geeft.

4.4 Minimumprijzen en maximumprijzen

Ik kan verbaal en grafisch verklaren hoe bindende prijsgrenzen tekorten, overschotten en verdelingsvragen veroorzaken.

4.5 Belastingen, subsidies en productiequota

Ik kan beleidsinstrumenten grafisch en verbaal verbinden met prikkels, productie en externe effecten.

4.6 Marktmacht en markttoezicht

Ik kan de functies van ACM, AFM en kartelverboden verbinden met concurrentie, consumentenbelangen en welvaart.

Antwoorden en beoordelingscriteria

Beoordeel de rekengang en de economische verklaring met de deelcriteria. Andere formuleringen zijn goed als de inhoud klopt. Geef bij berekeningen de formule, ingevulde getallen, uitkomst en eenheid. Onderzoek en experimenten beoordeel je met de rubric en zo nodig je docent. Deze oefenpunten zijn geen officieel examencijfer.

Voorkennis

V1 Wat betekent betalingsbereidheid? Geef een omschrijving met een eenheid.

2 punten

Modelantwoord

De maximale prijs in euro per eenheid die een koper bereid is te betalen; het is geen bedrag dat de koper automatisch betaalt.

1 p. - Maximale te betalen prijs

1 p. - Euro per eenheid of duidelijk een concrete eenheidsprijs

V2 Een koper is bereid € 9 te betalen en betaalt € 6. Beschrijf zonder te rekenen welke kant van deze ruil voor hem voordelig is.

2 punten

Modelantwoord

Hij krijgt het goed voor een prijs die lager is dan zijn maximale betalingsbereidheid. Het verschil vormt zijn voordeel bij de ruil.

1 p. - Betaalde prijs lager dan betalingsbereidheid

1 p. - Dit verschil is voordeel voor de koper

V3 Een fabriek en haar klant sluiten een koopcontract. Een buur heeft lawaai door de productie. Waarom is de buur in deze situatie een derde?

2 punten

Modelantwoord

De buur ondervindt een gevolg van de transactie maar is geen contractpartij bij de ruil tussen fabriek en klant.

1 p. - Gevolg ondervinden

1 p. - Geen partij bij koopcontract

V4 Kan iedere voorziening die de overheid betaalt automatisch een zuiver collectief goed worden genoemd? Verklaar.

2 punten

Modelantwoord

Nee. Financiering bepaalt niet of uitsluiting en rivaliteit mogelijk zijn. Een publiek betaalde voorziening kan toegang kunnen beperken en schaarse plaatsen hebben.

1 p. - Financiering is niet het criterium

1 p. - Uitsluitbaarheid of rivaliteit als relevant kenmerk

V5 In een concurrerende markt ligt de prijs onder de evenwichtsprijs. Vergelijk de gewenste vraag met het gewenste aanbod.

2 punten

Modelantwoord

Bij een lagere prijs willen kopers meer kopen en verkopers minder leveren dan bij evenwicht; de gevraagde hoeveelheid is groter dan de aangeboden hoeveelheid.

1 p. - Vraag groter dan aanbod

1 p. - Vraag omhoog en aanbod omlaag ten opzichte van evenwicht

V6 Waarom kan een gezamenlijke prijsafspraak tussen concurrenten klanten benadelen?

2 punten

Modelantwoord

De afspraak vermindert prijsconcurrentie. Bedrijven hoeven elkaar minder te onderbieden en kunnen daardoor een hogere prijs handhaven, zodat klanten meer betalen of afzien van de aankoop.

1 p. - Minder prijsconcurrentie

1 p. - Hogere prijs of minder aankopen als gevolg

4.1 Surplus zien in een marktgrafiek

1 Lees A. Welke twee grenzen bepalen het consumentensurplus bij evenwicht? Geef ook tot welke hoeveelheid het gebied loopt.

Bron: EC04-A · 2 punten

Modelantwoord

Het gebied ligt onder de vraaglijn en boven de prijs van € 6, van 0 tot 60 bekers. De vraaglijn geeft de betalingsbereidheid; de horizontale prijslijn geeft wat werkelijk wordt betaald.

1 p. - Vraaglijn en prijs van € 6 juist benoemd

1 p. - Van 0 tot 60 bekers

2 Arceer in het rooster het consumentensurplus en het producentensurplus bij het evenwicht van A. Zet CS en PS in de juiste gebieden. Bereken geen oppervlakten.

Bron: EC04-A · 3 punten

Modelantwoord

CS is de driehoek met hoekpunten (0; 6), (0; 12) en (60; 6). PS is de driehoek met hoekpunten (0; 0), (0; 6) en (60; 6). De prijslijn loopt horizontaal op € 6 tot Q = 60; beide gebieden stoppen bij de verhandelde hoeveelheid.

1 p. - CS onder vraag en boven P=6 tot Q=60

1 p. - PS boven aanbod en onder P=6 tot Q=60

1 p. - Gebieden onderscheiden en juiste begrenzing bij Q=60

3 Een leerling noemt de rechthoek tussen de assen, Q = 60 en P = € 6 het consumentensurplus. Leg de fout uit en benoem wat de rechthoek wél weergeeft.

Bron: EC04-A · 2 punten

Modelantwoord

Die rechthoek geeft de totale besteding van kopers, gelijk aan de omzet van verkopers, weer. Consumentensurplus is het voordeel boven de betaalde prijs en onder de vraaglijn. Besteding is dus niet hetzelfde als ruilvoordeel.

1 p. - Rechthoek is besteding of omzet

1 p. - CS onder vraaglijn en boven betaalde prijs

4 Gebruik de tweede situatie in A. Een leerling concludeert: bij € 4 hebben alle 80 geïnteresseerde kopers consumentensurplus. Beoordeel dit met de daadwerkelijke hoeveelheid.

Bron: EC04-A · 2 punten

Modelantwoord

De conclusie klopt niet. Er worden slechts 40 bekers geleverd en verkocht. Alleen de 40 kopers die werkelijk kopen hebben surplus in deze transactie. De gewenste vraag van 80 is geen bewijs dat 80 bekers zijn verhandeld.

1 p. - Werkelijk slechts 40 verhandeld

1 p. - Geen surplus voor niet gerealiseerde aankopen

5 Een schoner productieproces verlaagt de minimale aanbiedingsprijzen. De marktprijs en de verhandelde hoeveelheid blijven in deze vraag gelijk. Welke verandering van producentensurplus volgt?

Bron: EC04-A · 2 punten

A. Het wordt groter doordat de afstand tot de minimaal vereiste prijs toeneemt.

B. Het wordt kleiner doordat de betaalde consumentenprijs gelijk blijft.

C. Het blijft gelijk omdat het aantal verkochte eenheden gelijk blijft.

D. Het wordt gelijk aan de omzet omdat het proces schoner is.

Modelantwoord

Het producentensurplus wordt groter: de afstand tussen de ontvangen prijs en de lagere minimale aanbiedingsprijzen neemt toe voor dezelfde verkochte eenheden.

1 p. - Producentensurplus groter

1 p. - Lagere aanbodprijzen bij gelijkblijvende ontvangst en hoeveelheid als verklaring

6 Een fictieve buurtwinkel verkoopt 20 broodjes voor dezelfde prijs als gisteren. Vandaag stijgt de betalingsbereidheid van alle 20 kopers, terwijl de minimale aanbiedingsprijzen gelijk blijven. Leg uit wat er met CS en PS gebeurt en of dit bewijst dat de totale maatschappelijke welvaart stijgt.

3 punten

Modelantwoord

CS stijgt omdat de kopers meer waarde aan dezelfde broodjes toekennen terwijl zij dezelfde prijs betalen. PS blijft gelijk omdat ontvangen en minimaal vereiste prijzen en hoeveelheid gelijk zijn. Dit bewijst geen stijging van de totale maatschappelijke welvaart: eventuele gevolgen voor derden of veranderingen in verdeling zijn niet onderzocht.

1 p. - CS stijgt met juiste reden

1 p. - PS gelijk met juiste voorwaarden

1 p. - Beperkte maatstaf; niet gemeten maatschappelijke gevolgen

4.2 Externe effecten en toekomstige generaties

1 Waarom is de geluidsoverlast in B een negatief extern effect? Noem twee kenmerken.

Bron: EC04-B · 2 punten

Modelantwoord

Omwonenden ondervinden schade door productie en zijn geen partij bij de transactie. De schade wordt niet via prijs of vergoeding door het bedrijf gedragen. Daardoor is een deel van de maatschappelijke kosten extern.

1 p. - Schade aan derden door productie

1 p. - Niet verrekend in prijs of vergoeding

2 Leg uit waarom het niet betaalde voordeel van de reparatiecursus tot te weinig deelname kan leiden.

Bron: EC04-B · 3 punten

Modelantwoord

Deelnemers vergelijken hun eigen kosten en voordelen. Het voordeel voor de naburige werkplaats ontvangen zij niet als beloning en telt daardoor niet volledig mee. De maatschappelijke baten zijn groter dan hun private baten, zodat de particuliere keuze minder deelname kan opleveren dan maatschappelijk wenselijk is.

1 p. - Extern voordeel niet in private opbrengst verwerkt

1 p. - Maatschappelijke baten groter dan private baten

1 p. - Daardoor mogelijke onderproductie of te weinig deelname

3 De grindwinner zegt: mijn bedrijf maakt winst, dus de laatste gewonnen hoeveelheid verhoogt de welvaart. Beoordeel dit op basis van B.

Bron: EC04-B · 3 punten

Modelantwoord

Winst toont alleen dat de private opbrengsten hoger zijn dan de private kosten. De schade aan het leefgebied en de toekomstige bruikbaarheid wordt niet meegerekend. Als maatschappelijke kosten van de laatste hoeveelheid hoger zijn dan maatschappelijke baten, verlaagt die extra winning juist het maatschappelijke saldo.

1 p. - Winst is private afweging

1 p. - Schade of toekomstige welvaart ontbreekt

1 p. - Extra winning kan maatschappelijk onwenselijk zijn

4 Een koper betaalt meer voor een beker, waardoor een andere winkel klanten verliest. Er is geen andere schade in deze situatie. Waarom is die gewone prijs- en concurrentieverandering op zichzelf geen extern effect zoals de geluidsoverlast in B?

Bron: EC04-B · 2 punten

Modelantwoord

Het verlies van klanten ontstaat via de markt en de prijsconcurrentie. Bij de geluidsoverlast is een gevolg voor derden juist niet via een marktprijs verrekend. Een nadeel voor iemand is dus niet automatisch een extern effect.

1 p. - Gevolg via prijs/marktwerking

1 p. - Externeffect onderscheid: niet via prijs verrekend

5 Welke redenering beschrijft het probleem voor toekomstige generaties het best?

Bron: EC04-B · 2 punten

A. Latere bewoners hebben geen inkomen in de bron, dus hun welvaart is per definitie nul.

B. Huidige beslissers verwerken toekomstig verlies onvoldoende en kunnen de hulpbron te veel gebruiken.

C. Elke winstgevende winning is duurzaam zolang de verkoopprijs positief blijft.

D. Een toekomstige generatie kan altijd vandaag concurreren door meer te bieden.

Modelantwoord

De huidige marktbeslissers verwerken de waarde voor toekomstige bewoners mogelijk onvoldoende, waardoor zij nu te veel van de hulpbron gebruiken.

2 p. - Optie 2 gekozen

6 Een fictieve sportvereniging plant bomen. Ook voorbijgangers genieten zonder te betalen van verkoeling; de vereniging kijkt alleen naar schaduw voor haar eigen leden. Leg uit hoe dit een aanleiding voor een subsidie kan zijn en noem een grens aan deze redenering.

3 punten

Modelantwoord

De verkoeling voor voorbijgangers is een positief extern effect dat niet volledig in de private baten van de vereniging zit. Een subsidie kan de private prikkel vergroten en extra aanplant bevorderen. Dat rechtvaardigt niet automatisch iedere subsidiehoogte: de extra maatschappelijke baten, kosten en mogelijke verkeerde prikkels moeten worden beoordeeld.

1 p. - Positief extern voordeel niet verrekend

1 p. - Subsidie vergroot private prikkel tot aanplant

1 p. - Hoogte/doelmatigheid vraagt aanvullende afweging

4.3 Collectieve en quasi-collectieve voorzieningen

1 Toon met twee kenmerken uit B aan dat de waterkering een zuiver collectief goed is.

Bron: EC04-B · 2 punten

Modelantwoord

Individuele niet-betalers kunnen niet praktisch van de bescherming worden uitgesloten. Bescherming van een extra bewoner neemt de bescherming van andere bewoners niet weg. De voorziening is dus niet-uitsluitbaar en niet-rivaliserend.

1 p. - Niet-uitsluitbaar met bronkenmerk

1 p. - Niet-rivaliserend met bronkenmerk

2 Leg uit waarom vrijwillige individuele betaling voor de waterkering onvoldoende opbrengst kan opleveren.

Bron: EC04-B · 2 punten

Modelantwoord

Een bewoner kan profiteren van de kering zonder zelf te betalen en heeft daardoor een prikkel om op bijdragen van anderen mee te liften. Als veel bewoners dat doen, is de gezamenlijke opbrengst te laag om de gewenste voorziening te financieren.

1 p. - Profiteren zonder betalen geeft prikkel tot meeliften

1 p. - Veel meelifters → onvoldoende vrijwillige financiering/productie

3 Is het zwembad in B zuiver collectief? Leg uit met kaartjes en capaciteit.

Bron: EC04-B · 2 punten

Modelantwoord

Nee. Kaartjescontrole maakt uitsluiting mogelijk. Bij drukte neemt een gebruiker een schaarse plaats in, zodat rivaliteit ontstaat. Overheidsfinanciering zou van dit zwembad nog geen zuiver collectief goed maken.

1 p. - Uitsluiting via kaartjes

1 p. - Rivaliteit door beperkte capaciteit

4 Waarom kan de overheid de basisschool in B als quasi-collectieve voorziening financieren, hoewel toelating controleerbaar is?

Bron: EC04-B · 2 punten

Modelantwoord

Schoolplaatsen kunnen individueel worden toegewezen en zijn beperkt, zodat het geen zuiver collectief goed is. De overheid kan toch brede toegang organiseren vanwege gelijke kansen en/of maatschappelijke opbrengsten van onderwijs die niet alleen bij een leerling terechtkomen.

1 p. - Individuele/beperkte schoolplaatsen erkend

1 p. - Toegang, gelijke kansen of positieve externe effecten als reden

5 De gemeente laat een bedrijf zwemlessen geven en betaalt lessen voor kinderen uit lage inkomensgroepen. Welke uitspraak is het best?

Bron: EC04-B · 2 punten

A. De lessen zijn nu niet-rivaliserend omdat de gemeente betaalt.

B. De overheid heeft door de subsidie automatisch ieder kwaliteitsrisico opgelost.

C. De uitvoering kan privaat zijn terwijl de overheid toegang met financiering beïnvloedt.

D. Iedere private uitvoerder kan uitsluitend zuiver collectieve goederen leveren.

Modelantwoord

De uitvoering is privaat, terwijl de overheid de toegankelijkheid met financiering beïnvloedt.

2 p. - Optie 3 gekozen

6 Een fictieve eilandgemeente koopt een alarmsysteem dat iedereen tegelijk voor storm waarschuwt; niemand kan praktisch van het signaal worden uitgesloten. Vergelijk dit met de verkoop van stormbestendige ramen. Leg uit waarom voor het alarm publieke organisatie aannemelijker is.

3 punten

Modelantwoord

Het alarm is niet-uitsluitbaar en extra luisteraars verminderen de waarschuwing voor anderen niet; vrijwillige betaling kan door meeliften tekortschieten. Ramen zijn per woning leverbaar en niet-betalers kunnen van levering worden uitgesloten, zodat een marktverkoper betaling kan vragen. Dat verklaart een sterkere aanleiding voor publieke organisatie van het alarm, zonder te bewijzen dat iedere uitvoering door de overheid moet gebeuren.

1 p. - Alarm niet-uitsluitbaar en niet-rivaliserend

1 p. - Meeliften bemoeilijkt marktfinanciering alarm

1 p. - Ramen individueel uitsluitbaar/leverbaar; contrast

4.4 Minimumprijzen en maximumprijzen

1 De raad kiest in C een maximumprijs van € 4 in de markt van A. Beschrijf met de gegeven tabel waarom een tekort ontstaat; bereken de omvang niet.

Bron: EC04-A, EC04-C · 2 punten

Modelantwoord

Bij € 4 willen kopers 80 bekers kopen en verkopers 40 aanbieden. De gevraagde hoeveelheid is dus groter dan het aanbod. De prijsgrens verhindert dat de prijs naar het evenwicht van € 6 stijgt en het tekort via de prijs verdwijnt.

1 p. - Vraag 80 en aanbod 40 uit tabel

1 p. - Bindende grens onder evenwicht verhindert prijsaanpassing

2 Neem een minimumprijs van € 8 in A. Lees de gewenste hoeveelheden af en verklaar of de markt een tekort of overschot heeft.

Bron: EC04-A, EC04-C · 2 punten

Modelantwoord

Bij € 8 vragen kopers 40 bekers en bieden verkopers 80 bekers aan. Er is een aanbodoverschot: de minimumprijs ligt boven € 6 en voorkomt de prijsdaling die vraag en aanbod weer zou afstemmen.

1 p. - Vraag 40, aanbod 80

1 p. - Aanbodoverschot en bindende grens boven evenwicht

3 Een maximumprijs wordt vastgesteld op € 10 in A. Wat gebeurt er in het eenvoudige marktmodel?

Bron: EC04-A · 2 punten

A. De grens bindt niet; het evenwicht kan € 6 en 60 bekers blijven.

B. Alle kopers gaan € 10 betalen en het aanbod wordt onbeperkt.

C. Er ontstaat een tekort omdat iedere maximumprijs het aanbod beperkt.

D. Er ontstaat een overschot omdat een maximumprijs altijd boven de marktprijs ligt.

Modelantwoord

De maximumprijs ligt boven het evenwicht van € 6 en is niet bindend. De markt kan op € 6 en 60 bekers blijven handelen; de grens veroorzaakt hier geen tekort.

2 p. - Optie 1 gekozen

4 Bij een minimumprijs van € 8 zegt een verkoper dat hij zijn volledige aanbod van 80 bekers zal verkopen. Gebruik C om die conclusie te beoordelen.

Bron: EC04-A, EC04-C · 2 punten

Modelantwoord

Zonder genoemde opkoopregeling willen kopers bij deze prijs slechts 40 bekers kopen. Het gewenste aanbod van 80 is geen gegarandeerde afzet. Verkopers blijven met onverkocht aanbod zitten of passen hun feitelijke productie aan.

1 p. - Vraag slechts 40 bij € 8

1 p. - Geen gegarandeerde verkoop/opkoop; aanbod niet gelijk afzet

5 Leg uit waarom een lage wettelijke maximumprijs niet automatisch betekent dat alle lage inkomens het product ook werkelijk kunnen kopen.

Bron: EC04-C · 2 punten

Modelantwoord

Een bindende lage prijs kan het aanbod verminderen en een tekort veroorzaken. Dan moet de beperkte hoeveelheid anders worden verdeeld, bijvoorbeeld via wachttijd of contacten. Lage inkomens betalen bij aankoop minder, maar kunnen nog steeds geen toegang krijgen.

1 p. - Lagere prijs kan tekort veroorzaken

1 p. - Andere verdeling kan toegang beperken

6 Een fictieve festivalorganisatie begrenst de prijs van drinkwater beneden het gegeven concurrerende evenwicht. Verkopers verminderen hun leveringen. Geef één maatregel die beschikbaarheid kan verbeteren en leg uit waarom alleen prijsbegrenzing het doel niet garandeert.

3 punten

Modelantwoord

Extra waterpunten organiseren of extra levering inkopen kan het beschikbare aanbod vergroten. Alleen de lage maximumprijs vergroot de gewenste vraag en vermindert volgens de bron de private levering, waardoor een tekort kan blijven bestaan. De maatregel moet dus ook de beperkte fysieke beschikbaarheid aanpakken.

1 p. - Concrete maatregel voor extra aanbod of passende verdeling

1 p. - Maximumprijs alleen geeft meer vraag/minder aanbod

1 p. - Doel toegang vereist feitelijke beschikbaarheid

4.5 Belastingen, subsidies en productiequota

1 Lees de wegwerpbekerfiguur in C. Geef vóór en na de heffing het snijpunt van vraag en aanbod (hoeveelheid en consumentenprijs). Verklaar daarna via de kostprijs waarom het nieuwe evenwicht minder bekers en een hogere consumentenprijs heeft. Stel geen nieuwe vergelijkingen op.

Bron: EC04-C · 2 punten

Modelantwoord

Vóór de heffing ligt het snijpunt bij 60 wegwerpbekers per dag en € 6 per beker. Na de heffing ligt het snijpunt bij 40 wegwerpbekers per dag en € 8 per beker. De heffing verhoogt de relevante kosten per eenheid: bij dezelfde consumentenprijs willen aanbieders minder leveren, zodat de aanbodlijn omhoog/naar links verschuift. Bij de gelijkblijvende dalende vraaglijn ligt het nieuwe evenwicht daarom bij minder bekers en een hogere consumentenprijs.

1 p. - Snijpunten vóór (60 bekers; € 6) en na (40 bekers; € 8) correct uit figuur/tabel gelezen

1 p. - Hogere relevante kostprijs → aanbod omhoog/links bij gelijkblijvende vraag → kleinere hoeveelheid en hogere consumentenprijs

2 Leg uit waarom de reparatiesubsidie uit C de consumentenprijs kan verlagen hoewel de subsidie aan de producent wordt betaald.

Bron: EC04-C · 3 punten

Modelantwoord

De subsidie verlaagt de relevante kosten/vergroot de opbrengst per gerepareerde beker voor producenten. Zij kunnen daardoor bij iedere consumentenprijs meer aanbieden. De aanbodlijn verschuift omlaag/rechts, zodat in het gewone marktmodel het nieuwe evenwicht bij een lagere consumentenprijs en grotere hoeveelheid ligt.

1 p. - Kostenprikkel producent juist

1 p. - Aanbodlijn rechts/omlaag

1 p. - Lagere consumentenprijs bij grotere hoeveelheid

3 Een quotum op grindwinning ligt boven de ongereguleerde productie. Heeft dit quotum in het eenvoudige model onmiddellijk effect op de hoeveelheid? Verklaar.

Bron: EC04-B, EC04-C · 2 punten

Modelantwoord

Nee. Het quotum is niet bindend omdat de bedrijven zonder ingrijpen al minder produceren dan de toegestane bovengrens. De toegestane hoeveelheid is dan geen verplichte productiehoeveelheid.

1 p. - Niet bindend

1 p. - Ongereguleerde productie ligt onder de bovengrens

4 De raad wil schade aan het meer beperken. Leg uit waarom een bindend productiequotum daaraan kan bijdragen en waarom een exacte maatschappelijke optimumclaim te sterk is.

Bron: EC04-B, EC04-C · 2 punten

Modelantwoord

Een bindend quotum beperkt de winning ten opzichte van de marktuitkomst en kan daardoor minder natuurschade veroorzaken. Om het maatschappelijke optimum vast te stellen zijn ook de extra maatschappelijke baten en kosten van verschillende hoeveelheden nodig, plus goede handhaving. Een beperking alleen bewijst dat optimum niet.

1 p. - Minder winning kan externe schade verminderen

1 p. - Optimum vergt afweging van maatschappelijke kosten/baten en/of uitvoering

5 Welk beleidsargument past het best bij de positieve externe effecten van de reparatiecursus uit B?

Bron: EC04-B, EC04-C · 2 punten

A. Een maximumprijs maakt de maatschappelijke baten van de cursus automatisch nul.

B. Een belasting is altijd nodig omdat cursussen private opbrengsten hebben.

C. Een productiequotum boven de feitelijke deelname dwingt vanzelf extra deelname af.

D. Een doelgerichte subsidie kan de private prikkel dichter bij de maatschappelijke baten brengen.

Modelantwoord

Een doelgerichte subsidie kan het niet verrekende voordeel voor anderen mee laten wegen in de deelnemingsprikkel.

2 p. - Optie 4 gekozen

6 In een fictieve regio veroorzaakt de productie van een grondstof ernstige niet vergoede watervervuiling. Een bestuur wil een productiesubsidie geven om de verkoopprijs te verlagen. Geef een economische kritiek en beschrijf één beter passend instrument.

3 punten

Modelantwoord

De subsidie verlaagt private kosten en kan productie vergroten; als de externe watervervuiling niet wordt verrekend kan de schade daardoor juist toenemen. Een heffing op de vervuilende activiteit kan de private kosten verhogen en productie of schadelijke uitstoot verminderen; een bindend productiequotum of passende emissievoorwaarden zijn ook aanvaardbaar met uitgelegd effect.

1 p. - Subsidie kan schadelijke productie vergroten

1 p. - Externe schade blijft buiten prijs

1 p. - Passend alternatief met prikkel/hoeveelheidsverklaring

4.6 Marktmacht en markttoezicht

1 Waarom is de gezamenlijke minimumhuurprijs in D een concurrentiebeperkende afspraak?

Bron: EC04-D · 2 punten

Modelantwoord

Concurrenten spreken af niet onafhankelijk onder de afgesproken prijs te gaan. Daardoor vervalt een deel van de prikkel om klanten met een lagere prijs te winnen; de prijs kan hoger blijven dan bij effectieve concurrentie.

1 p. - Prijsafspraak tussen concurrenten

1 p. - Beperking onderlinge prijsconcurrentie met gevolg

2 Koppel de twee problemen in D aan de meest directe toezichtsfunctie: de huurprijsafspraak en het verzwijgen van beleggingskosten.

Bron: EC04-D · 2 punten

Modelantwoord

De huurprijsafspraak raakt concurrentietoezicht door de ACM. Het verzwijgen van kosten en risico's van een financieel product raakt gedragstoezicht en financiële informatie door de AFM.

1 p. - ACM bij concurrentie/huurprijsafspraak

1 p. - AFM bij gedrag/informatie financieel product

3 Alle verhuurders verhogen tegelijk hun prijs na een sterke stijging van inkoopkosten. Er is geen bewijs van overleg. Mag je alleen uit de gelijktijdige stijging een kartel concluderen? Leg uit.

2 punten

Modelantwoord

Nee. De gezamenlijke kostenstijging kan een overeenkomstige prijsreactie verklaren zonder afspraak. Voor de conclusie kartel zijn aanwijzingen voor concurrentiebeperkende coördinatie/afspraken nodig, niet alleen dezelfde prijsbeweging.

1 p. - Kostenstijging kan onafhankelijke prijsreacties verklaren

1 p. - Afspraak/coördinatie moet worden aangetoond

4 Beoordeel de advertentieclaim in D dat toezicht elk beleggingsverlies uitsluit.

Bron: EC04-D · 2 punten

Modelantwoord

De claim is te sterk. Toezicht op gedrag en informatie kan misleiding beperken, maar economische tegenvallers en andere beleggingsrisico's blijven mogelijk. AFM-toezicht is dus geen gegarandeerde vergoeding of rendement.

1 p. - Toezicht geen garantie tegen verlies

1 p. - Marktrisico/tegenvallers of onderscheid informatie en resultaat

5 Een verboden prijsafspraak verdwijnt en bedrijven gaan bij gelijkblijvende kosten en kwaliteit sterker op prijs concurreren. Wat kan voor kopers verbeteren?

Bron: EC04-D · 2 punten

A. Kopers krijgen zeker allemaal hetzelfde inkomen.

B. Een lagere prijs kan bij dezelfde betalingsbereidheid het consumentensurplus vergroten.

C. Het producentensurplus wordt zonder voorwaarden gelijk aan nul.

D. Alle externe effecten verdwijnen omdat er meer concurrentie is.

Modelantwoord

Een lagere marktprijs kan het consumentensurplus vergroten doordat kopers minder betalen bij dezelfde betalingsbereidheid; er kunnen ook meer kopers toetreden.

2 p. - Optie 2 gekozen

6 Een fictieve onlinewinkel heeft het grootste marktaandeel, maar twee rivalen kunnen snel uitbreiden en klanten kunnen gemakkelijk overstappen. Een leerling noemt iedere hoge prijs misbruik. Welke twee aanvullende aspecten moet hij beoordelen?

2 punten

Modelantwoord

Hij moet bekijken of de winkel duurzaam marktmacht heeft: hoe sterk alternatieven zijn, hoe gemakkelijk klanten overstappen en hoe toetreding/uitbreiding mogelijk is. Daarnaast moet hij onderzoeken welk concreet gedrag misbruik zou zijn en of hogere kosten of kwaliteit de prijs verklaren. Een hoog aandeel of hoge prijs alleen is onvoldoende.

1 p. - Alternatieven, overstappen of toetredingsbarrières voor marktmacht

1 p. - Concreet gedrag/kosten/kwaliteit nodig voor misbruikbeoordeling

Test jezelf

1 Benoem in de marktfiguur van T het consumentensurplus bij het evenwicht. Geef de begrenzing, geen berekening.

Bron: EC04-T · 2 punten

Modelantwoord

CS ligt onder de vraaglijn en boven de horizontale prijs van € 5, van 0 tot 50 ritten. De hoekpunten zijn (0; 5), (0; 10) en (50; 5).

1 p. - Vraaglijn en prijs van € 5 als grenzen

1 p. - Tot werkelijk 50 ritten

2 De minimale aanbiedingsprijzen voor de eerste 50 ritten dalen; prijs en hoeveelheid blijven in deze vraag gelijk. Verklaar het effect op PS en leg uit waarom T geen volledige welvaartsconclusie toestaat.

Bron: EC04-T · 2 punten

Modelantwoord

PS groeit omdat de ontvangen prijs verder boven de minimale aanbiedingsprijzen ligt. T meldt dat geluid, veiligheid en vrije tijd niet zijn gemeten; de som van CS en PS omvat dus niet alle maatschappelijke gevolgen.

1 p. - PS groeit door lagere minimale aanbiedingsprijzen

1 p. - Niet gemeten effecten beperken welvaartsconclusie

3 Verklaar bij U waarom winst van de landbouwonderneming geen bewijs is dat haar extra gebruik van het middel maatschappelijk wenselijk is.

Bron: EC04-U · 3 punten

Modelantwoord

De onderneming neemt private kosten en opbrengsten mee, maar niet de niet vergoede insectenschade voor bezoekers en toekomstige bewoners. Maatschappelijke kosten kunnen daarom hoger zijn dan private kosten en boven de extra baten liggen, ondanks private winst.

1 p. - Niet verrekende externe schade aan derden/toekomstige bewoners

1 p. - Private en maatschappelijke kosten verschillen

1 p. - Winst garandeert geen maatschappelijk gewenst extra gebruik

4 Wie kan bij U in de huidige marktbeslissing onvoldoende vertegenwoordigd zijn, en via welke economische route?

Bron: EC04-U · 2 punten

Modelantwoord

Toekomstige bewoners kunnen vandaag niet hun toekomstige verlies via een marktprijs of vergoeding laten meewegen. Hun natuurgerelateerde welvaart kan daardoor buiten de huidige private afweging vallen, zodat te veel schadelijke activiteit mogelijk is.

1 p. - Toekomstige bewoners

1 p. - Toekomstige schade niet in huidige afweging/prijs verwerkt

5 Vergelijk straatverlichting met zwemlessen in U. Classificeer beide en onderbouw met technische kenmerken.

Bron: EC04-U · 3 punten

Modelantwoord

Straatverlichting is in de bron zuiver collectief: niet praktisch uitsluitbaar en niet-rivaliserend. Zwemlessen hebben toegangsbewijzen en beperkte plaatsen, dus zijn uitsluitbaar en rivaliserend; publieke financiering vanwege kansen maakt ze een quasi-collectieve voorziening.

1 p. - Verlichting collectief met beide kenmerken

1 p. - Zwemlessen uitsluitbaar en rivaliserend

1 p. - Quasi-collectief/publiek doel onderscheiden van technisch karakter

6 Waarom kan marktfinanciering van straatverlichting via vrijwillige bijdragen tekortschieten?

Bron: EC04-U · 2 punten

Modelantwoord

Ook niet-betalers profiteren van het licht, waardoor individuele voorbijgangers de prikkel kunnen hebben op anderen mee te liften. Als velen dat doen, levert vrijwillige betaling onvoldoende geld voor maatschappelijk gewenste verlichting.

1 p. - Niet-betalen toch profiteren/meeliftersprikkel

1 p. - Te weinig gezamenlijke financiering/productie

7 Wat zijn de gevolgen van de maximumprijs beneden € 5 in T voor gewenste vraag, gewenst aanbod en beschikbaarheid?

Bron: EC04-T · 2 punten

Modelantwoord

De gewenste vraag stijgt en het gewenste aanbod daalt ten opzichte van het evenwicht. Er ontstaat een tekort omdat de vraag groter is dan het aanbod; zonder extra levering kan niet iedereen die wil kopen een rit krijgen.

1 p. - Vraag omhoog en aanbod omlaag

1 p. - Tekort en beperkte feitelijke toegang

8 Een alternatief stelt een minimumprijs beneden € 5 in T. Welke uitspraak is juist?

Bron: EC04-T · 2 punten

A. Er ontstaat altijd een aanbodoverschot, ongeacht de hoogte van de minimumprijs.

B. Er wordt automatisch meer verkocht omdat een minimumprijs een verkoopgarantie is.

C. De minimumprijs is niet bindend en het bestaande evenwicht kan blijven gelden.

D. De overheid moet door een minimumprijs automatisch alle aangeboden ritten opkopen.

Modelantwoord

De minimumprijs is niet bindend: het bestaande evenwicht mag blijven gelden.

2 p. - Optie 3 gekozen

9 Vergelijk afzonderlijk de dieselheffing en de reparatiesubsidie uit T. Geef voor elk de richting van de relevante aanbodverschuiving en van de evenwichtshoeveelheid.

Bron: EC04-T · 2 punten

Modelantwoord

De dieselheffing verhoogt de relevante kosten: aanbod omhoog/links en hoeveelheid omlaag. De reparatiesubsidie verlaagt de relevante kosten: aanbod omlaag/rechts en hoeveelheid omhoog. Dit volgt onder de gewone dalende vraag- en stijgende aanbodvoorwaarden.

1 p. - Heffing: juiste aanbodverschuiving en lagere hoeveelheid

1 p. - Subsidie: juiste aanbodverschuiving en hogere hoeveelheid

10 Het quotum op dieselbezorging in T is lager dan de ongereguleerde hoeveelheid. Leg uit welk probleem het kan verminderen en welke informatie voor een optimumclaim ontbreekt.

Bron: EC04-T · 2 punten

Modelantwoord

Het bindende quotum beperkt ritten en kan daardoor negatieve externe effecten, zoals vervuiling, verminderen. Voor een maatschappelijk optimum zijn de maatschappelijke baten en kosten van extra ritten en de uitvoerbaarheid/handhaving nodig; een lagere hoeveelheid alleen toont het optimum niet.

1 p. - Bindend quotum vermindert hoeveelheid en mogelijke externe schade

1 p. - Maatschappelijke marginale afweging en/of uitvoering ontbreekt

11 Koppel in U de afspraak tussen bezorgers en de riskante belegging aan ACM of AFM en hun relevante functie.

Bron: EC04-U · 2 punten

Modelantwoord

De afspraak tussen concurrenten raakt de ACM-functie van concurrentietoezicht, omdat prijzen en klantenverdeling worden afgestemd. De misleidende voorstelling van de belegging raakt de AFM-functie van gedragstoezicht en betrouwbare financiële informatie.

1 p. - ACM + concurrentieafspraak

1 p. - AFM + financiële gedrags-/informatieprobleem

12 Beoordeel de uitspraak in U dat toezicht een gegarandeerd hoog rendement oplevert.

Bron: EC04-U · 2 punten

Modelantwoord

Onjuist. Gedragstoezicht kan de betrouwbaarheid van informatie en marktvoorwaarden bewaken, maar neemt beleggingsrisico of economische tegenvallers niet weg. Een hoog rendement wordt daarmee niet gegarandeerd.

1 p. - Geen rendementsgarantie

1 p. - Toezicht op gedrag/informatie scheiden van economische uitkomst

Bronnen en verantwoording

De officiële kaders zijn gecontroleerd op 6 oktober 2026. HELDER volgt voor examenjaar 2027 het geldende programma, niet een toekomstig conceptprogramma.

Economie havo 2027

https://www.examenblad.nl/2027/havo/vakken/maatschappijvakken/economie-havo

Syllabus economie havo 2027, versie 2, juli 2025

https://www.examenblad.nl/2027/havo/documenten/syllabus-economie-havo

Examenprogramma economie havo/vwo

https://www.examenblad.nl/2027/havo/documenten/examenprogramma-economie-vwo-havo

Toegestane hulpmiddelen havo en vwo 2027

https://www.examenblad.nl/2027/havo/documenten/toegestane-hulpmiddelen-havo-vwo-2027

Vakspecifieke informatie economie havo 2027, bijgewerkt 22 september 2026

https://www.examenblad.nl/2027/onderwerpen/vakspecifieke-informatie-economie-havo

Handreiking SE Economie havo/vwo, toegangspagina bijgewerkt 28 augustus 2026

https://www.slo.nl/handreikingen/havo-vwo/tussenpaginas/handreiking-se-economie-havo-vwo/

Handreiking schoolexamen economie havo/vwo (2012), nog gekoppeld op actuele toegangspagina

https://www.slo.nl/publish/pages/2896/handreiking-schoolexamen-economie-havo-vwo2012.pdf

Domein B Schaarste, aanvulling uit 2021, gepubliceerd 2022

https://www.slo.nl/publish/pages/18437/domeinb_schaarste_1.pdf

The ECB’s monetary policy strategy statement (2025)

https://www.ecb.europa.eu/mopo/strategy/strategy-review/ecb.strategyreview202506_strategy_statement.en.html

CvTE, syllabus economie havo 2027, versie 2 (juli 2025) · Kader voor leerdoelen en havo-afbakening; alle uitleg, situaties, cijfers en opdrachten zijn oorspronkelijk HELDER-materiaal.

De hoofdstukindeling en de oorspronkelijke teksten zijn redactionele keuzes van HELDER. De inhouds-, structuur- en vormgevingscontroles zijn intern uitgevoerd; externe vakdocentbeoordeling en leerlingproeven zijn niet uitgevoerd. Dit is een eerste complete editie, geen onafhankelijke kwaliteitscertificering.